

Etibar Əliyev
Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvü,
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin “İnsan hüquqları və
informasiya hüququ” UNESCO kafedrasının professoru,
hüquq elmləri doktoru (a-etibar@rambler.ru).
Fatimə Hüseynova
Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin
“Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ”
kafedrasının dosenti, Dünya Tibbi Hüquq Assosiasiyasının üzvü,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru (lawyer.fatima85@gmail.com).

MEDİASIYA PROSESİNDƏ TƏMSİLÇİLİK

Məqalədə mediasiya prosesində təmsilçilik münasibətləri barədə məsələ elmi müstəvidə araşdırılır. Qeyd edilir ki, mediasiya prosesində təmsilçilik mübahisə probleminin obyektiv və ədalətli həllində vacib rol oynayır. Mediasiya prosesində təmsilçiliyin forma və qaydaları müəyyən hüquqi əsaslar vasitəsilə nizama salınır. Bu kontekstdə müvafiq normativ hüquqi aktların adları çəkilir. Mediasiya hüquq institutu müəyyən struktur tərkib hissələrdən ibarətdir. Mediasiya prosesində təmsilçilik subinstitutu onlardan biri sayılır. Mediasiya prosesində təmsilçilik subinstitutuna elmi (doktrinal) anlayış verilir. Mediasiya prosesində təmsilçilik subinstitutu dedikdə mülki işlər və kommersiya münasibətləri (xarici elementli mübahisələr də daxil olmaqla), eləcə də ailə, əmək və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə tərəflərin mediasiya prosesində nümayəndələr vasitəsilə təmsil edilməsi ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətləri tənzimləyən kompleks hüquq normalarının məcmusu başa düşülür.

***Açar sözlər:** vətəndaş cəmiyyəti, ictimai münasibətlər, mülki və kommersiya mübahisələri, ailə mübahisələri, əmək mübahisələri, inzibati mübahisələri, alternativ həll, mediasiyaya müraciət, mediasiya prosesi, hüquqi əsaslar, mediasiya qanunvericiliyi, mediasiya prosesində təmsilçilik.*

Hər şeydən əvvəl, qeyd etməliyik ki, vətəndaş cəmiyyətində hər kəsin azadlıq hüququ vardır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası vətəndaşların azadlıq hüququnu təsbit edir (maddə 28). Azadlıq hüququ, mahiyyət etibarilə, vətəndaşların öz iradəsi əsasında davranış imkanını ehtiva edir. Davranış imkanı isə vətəndaşların istənilən hərəkəti etmək hüququdur, yəni potensial imkandır, istəyidir [1]. Belə hüquqdan faydalanaraq, vətəndaşlar öz aralarında yaranan mübahisələri üçüncü tərəfin (mediatorun) iştirakı ilə qarşılıqlı razılıq əsasında həll edirlər. Bu proses mediasiya adlanır. Mediasiya prosesinin həyata keçirilməsi zamanı yaranan ictimai münasibətlər mediasiya qanunvericiliyi ilə tənzimlənir [8, s.4]. Mediasiya münasibətlərini tənzimləyən müvafiq hüquq normalarının məcmusu mediasiya hüquq institutu adlanır.

Mediasiya haqqında mövcud qanunvericiliyə əsasən, mediasiya dedikdə mübahisə tərəfləri arasında yaranmış situasiyanın mediatorun vasitəçiliyi ilə, qarşılıqlı razılıq əsasında həll edilməsi istiqamətində həyata keçirilən proses nəzərdə tutulur [8, s.3].

Qeyd etməliyik ki, mediasiya prosesinin həyata keçirilməsi prosedurları mediasiya haqqında qanunvericiliklə xüsusi qaydada tənzimlənir. Belə ki, mediasiya prosesi Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi (1999-cu il), Əmək Məcəlləsi (1999-cu il), Mülki Məcəlləsi (1999-cu il), Mülki-Prosessual Məcəlləsi (1999-cu il), İnzibati Xətalər Məcəlləsi (2015-ci il), İnzibati-Prosessual Məcəlləsi (2009-cu il), “Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2019-cu il), “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cu il), Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 05.09.2019-cu il tarixli 384 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Mediatorların peşəkar etik davranış qaydası”, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 05.09.2019-cu il tarixli 385 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Mediasiya prosesinin həyata keçirilməsi Qaydası”, Mediasiya Şurasının 15.04.2020-ci il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Mediatorların davranışı ilə bağlı Reqlament”, mediasiya təşkilatının daxili nizamnamə qaydası və digər normativ hüquqi aktlara əsasən həyata keçirilir [8, s. 22, 12].

Mediasiya haqqında qanunvericiliyə görə, mülki işlər və kommertiya münasibətləri (xarici elementli mübahisələr də daxil olmaqla), eləcə də ailə, əmək və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə tərəflər mediasiya prosesində bilavasitə və ya nümayəndələri vasitəsilə iştirak edirlər. Tərəflər mediasiya prosesində vəkillərin, tərcüməçilərin, müvafiq sahədə ekspert və mütəxəssislərin köməyindən istifadə edə bilərlər. Tərəflərin razılaşması ilə mediasiya prosesində digər şəxslərin də iştirak etməsi mümkündür (MHQ, maddə 24.4) [8, s.22]. Burada söhbət mediasiya prosesində daha çox iştirak edən təmsilçi (müvəkkil) şəxs kimi vəkildən gedir.

Fiziki və hüquqi şəxslərə yüksək keyfiyyətli hüquqi yardımın göstərilməsi üzrə vəkillik fəaliyyətinin əsas prinsipləri, vəkillərin hüquqi statusu və onların özünüidarəsinin əsasları “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının 28 dekabr 1999-cu il tarixli 783-IQ nömrəli Qanunu (VFQ) ilə müəyyən edilir [10, s. 11, 14]. Mövcud qanunvericiliyə əsasən, vəkil anlayışının ümumi məna yükü ali hüquq təhsilli, hüquqşünas ixtisası üzrə üç ildən az olmayaraq iş stajı olan və ya elmi və pedaqoji təhsil müəssisələrində hüquq sahəsində üç ildən az olmayan müddətdə fəaliyyət göstərən, İxtisas Komissiyasında peşə yararlılığının müəyyən edilməsi məqsədi ilə yazılı testdən və şifahi müsahibədən ibarət olan ixtisas imtahanını müvəffəqiyyətlə vermiş və müvafiq tədris-elm müəssisəsində icbari təlimi müvəffəqiyyətlə bitirmiş şəxsləri əhatə edir (VFQ, maddə 8). Eyni zamanda, hüquq elmləri doktoru elmi dərəcəsi olan şəxslər, habelə əvvəllər Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin hakimi, apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmələrinin sədri vəzifəsində işləmiş şəxslər müvafiq prosedurlara cəlb edilmədən vəkil ola bilərlər. Vəkil öz fəaliyyətində müstəqildir və yalnız qanunvericiliyin tələblərinə tabedir [10, s.6-7].

Vəkillik fəaliyyətini həyata keçirən vəkillər qanunvericilikdə təsbit edilmiş müvafiq hüquqlara malikdirlər. Belə hüquqlar sırasında aşağıdakıları göstərə bilərik:

- hüquqi yardım almaq üçün müraciət edən şəxslərin müdafiəçisi olmaq, onların mənafeələrini təhqiqat, istintaq, məhkəmə, digər dövlət orqanlarında, təşkilatlarında, qeyri-dövlət təşkilatlarında, xarici ölkələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda təmsil etmək;

- vəkillik peşə fəaliyyətində qanunvericiliklə qadağan olunmamış və vəkil etikasına zidd olmayan bütün üsul və vasitələrdən istifadə etmək;

- vəkillik peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı müstəqil araşdırmalar aparmaq, sənəd toplamaq, hüquqi yardım göstərmək üçün zəruri olan arayışları və digər sənədləri idarə, təşkilat və müəssisələrdən tələb etmək, onlarla tanış olmaq və həmin sənədlərin surətlərini çıxarmaq;

- vəkillik peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar xüsusi bilik tələb edən məsələlərin araşdırılması üçün müvafiq ekspertlərdən və ya mütəxəssislərdən rəy almaq, eləcə də qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada texniki vasitələrdən istifadə etmək;

- qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada müdafiə və ya təmsil edilən şəxslə təkliddə, maneəsiz görüşüb danışmaq və s. hüquqlar (VFQ, maddə 15) [10, s.11-12].

Həmçinin, vəkillər öz peşə fəaliyyətləri ilə əlaqədar olaraq, yuxarıda göstərilən hüquqları həyata keçirirərkən müəyyən vəzifələr daşıyırlar ki, onlara aşağıdakılar aiddir:

- qanunun tələblərini icra etməli, müdafiə edilən və ya hüquqları təmsil edilən şəxsin mənafeələrini qorumaq üçün qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş bütün üsullardan istifadə etməlidir;

- vəkil sirrini qorumaq, vəkil andına və vəkil etikasına riayət etməlidir;

- öz peşə fəaliyyətində yalnız qanunun tələblərini rəhbər tutmalıdır;

- hüquqi yardımın göstərilməsi üçün müraciət etmiş şəxsin maraqlarına zidd və hüquqlarının həyata keçirilməsinə mane olan hər hansı hərəkəti, müdafiəçisi olduğu şəxsin mənafeyinə zidd olaraq onun törədilmiş cinayətlə əlaqəsini və təqsirini təsdiq, zərərçəkmişlə barışığını elan və ona qarşı qaldırılmış mülki iddianı qəbul etməməli, müdafiəsinə yönəlmiş şikayəti geri götürməməlidir;

- mənafeyi təmsil edilən və ya müdafiə edilən şəxsin icazəsi olmadan hüquqi yardımın göstərilməsi ilə əlaqədar vəkilə məlum olan faktları və sənədləri, eləcə də mənafeyyəta, demokratik cəmiyyətdə ictimai qaydaya və ya dövlət təhlükəsizliyinə ziyan vura bilən, həmçinin yetkinlik yaşına çatmamışların mənafeləri və ya tərəflərin şəxsi və ailə həyatının müdafiəsi tələb edərsə, belə məlumatları yaymamalıdır;

- vəkil sirrindən özünün şəxsi və ya başqasının mənafeyi üçün istifadə etməməlidir;

- “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunundan irəli gələn tələblərə ciddi əməl etməlidir və s.

Göstərilənlərlə yanaşı, qeyd etməliyə ki, vəkilin qanun pozuntusuna yol verməsi nəticəsində müdafiə edilən və yaxud təmsil edilən şəxsin əmlakına bilavasitə zərər dəyərsə, buna görə vəkil maddi məsuliyyət daşıyır. Müdafiə edilən və ya təmsil edilən şəxslər qarşısındakı məsuliyyətinə zəmanət vermək məqsədi ilə vəkillərin sığorta bank hesabı yaradılır. Hər bir vəkil hər ay həmin hesaba aylıq gəlirinin 2 faizini keçirir. Hər hansı vəkil tərəfindən vurulmuş ziyanın ödənilməsi üçün onun vəsaiti kifayət etmədikdə, məhkəmə qərarına əsasən vəkillərin sığorta bank hesabı vəsaitindən istifadə edilir. Belə hallarda Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti mülki qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada sığorta bank hesabından ödənilmiş vəsaiti ziyan vurmuş vəkildən tələb etməlidir.

Eləcə də vəkilin mülki və ya cinayət işləri üzrə müvafiq olaraq nümayəndə və müdafiəçi qismində iştirakını istisna edən hallar Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi və Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsi ilə, inzibati xətalar haqqında işlər üzrə icraatda müdafiəçi və ya nümayəndə qismində iştirakını istisna edən hallar isə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsi ilə müəyyən edilir.

Habelə, hüquqi yardımın göstərilməsi üçün müraciət etmiş fiziki və hüquqi şəxslərə məxsus və iddia obyektini olan əmlakın və hüquqların vəkil tərəfindən öz adına və ya başqa şəxslər üçün alınması və başqa yolla əldə edilməsi qadağandır (VFQ, maddə 16) [10, s.12-13].

Məlum olduğu kimi, vəkillər/təmsilçilər mediasiya zamanı mübahisələrin idarə olunması proseslərində fəal iştirak edərək, mühüm rol oynayırlar. Bununla da sözügedən şəxslər tərəflər arasında mübahisələrin uğurlu variantda həll edilməsinə ciddi təsir göstərmək imkanına malik olurlar.

Buna görə də, təmsilçi-vəkillərin mübahisələrin həlli prosedurlarının danışıqlara əsaslanan proseslərdə, yəni mediasiya prosesində mübahisə edən tərəfləri optimal şəkildə dəstəkləməsi üçün zəruri olan zəngin informasiya məlumatlılığı və müvafiq texniki-hüquqi bacarıqları nümayiş etdirmələri çox vacib məsələdir) [9].

Mediasiya prosesinin tərəfləri kimi, aydın məsələdir ki, hüquqi və fiziki şəxslər, o cümlədən hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən fiziki şəxslər, habelə mediasiya prosesinin tətbiqinə razılıq verən inzibati orqanlar çıxış edir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 5 sentyabr tarixli 385 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Mediasiya prosesinin həyata keçirilməsi Qaydası” adlı normativ hüquqi akt bu sahədə münasibətlərin tənzimlənməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Adıçəkilən normativ hüquqi aktda mediatora anlayış verilmiş, həmçinin mediasiya prosesində iştirak edən tərəflərin hüquq və vəzifələri təsbit edilmişdir, eləcə də mediasiya prosesində faktiki iştirak edən təmsilçi şəxslərə dair müəyyən müddəalar yer almışdır [6, 12]. Belə ki, mediator peşəkar əsasda mediasiya prosesinin həyata keçirilməsi üçün tərəflərin cəlb etdiyi və ya mediasiya təşkilatı tərəfindən təyin olunmuş, mediasiya haqqında qanunvericiliyin tələblərinə cavab verən fiziki şəxsdir. Mediasiya prosesinin həyata keçirilməsində şəxsən və ya etibarnamə əsasında təmsilçi vasitəsilə iştirak etmək mübahisə edən tərəflərin hüquqları sırasına daxildir. Əgər mübahisə işi üzrə tərəflər mediasiya nəticəsində barışıq əldə edərlərsə, mediator tərəflərin xahişi ilə barışıq sazişinin hazırlanmasına onlara müvafiq köməklik göstərir.

Eyni zamanda, barışıq sazişi təmsilçi vasitəsilə də bağlanıla bilər. Nümayəndə ilə təmsil olunan tərəflə nümayəndəni məlumatlandırmaqla birbaşa əlaqə saxlamaq mediatorun hüququdur. Təmsilçiyə verilən etibarnamədə onun bu səlahiyyətləri xüsusi olaraq göstərilməlidir.

Vəkil/təmsilçi şəxslərin iştirakı ilə mediasiya prosesi həyata keçirilərkən təmsilçi şəxslər mediasiya sessiyalarına hazırlıq zamanı tərəflərə müvafiq məlumat və məsləhət verməklə köməklik göstərir, eləcə də sessiya ərzində mübahisə edən tərəfləri müşayiət edir. Mediasiya prosesini səciyyələndirən əlamətlərdən biri də məhz mübahisə edən tərəflərin bir-biri ilə birbaşa danışıması və qarşı tərəfin dinləməsi üçün mediator tərəfindən zəruri şəraitin yaradılması imkanındır. Bu zaman, təbii ki, təmsilçi şəxs/vəkil tərəfindən dəstəklənən mediasiya prosesi əhəmiyyətli dərəcədə faydalı ola bilər [7]. Belə ki, belə mediasiya prosesi mübahisə edən tərəflərin keyfiyyətli hüquqi məsləhət almasına, onların qarşılıqlı şəkildə dialoqa girməkdə daha inamlı olmasına, habelə tərəflər arasındakı hər hansı bir güc vəziyyəti bərabərsizliyinin aradan qaldırılmasına təminat verir. Vəkil/təmsilçi şəxslər

mediasiya prosesini sadələşdirə, asanlaşdır və mediatora uğurlu nəticə əldə etmək üçün, xüsusilə, dəstək verə bilirlər.

Belə bir məqamı xüsusilə qeyd etməliyik ki, məhkəmə icraatı prosesindən fərqli olaraq, mediasiya proseduru tarixi faktlar, milli mentalitet, səbəbiyyət əlaqələri, mübahisə edən tərəflərin hüquqları və arqumentləri nəzərə alınmaqla, tam fərqli bir konsepsiyaya əsaslanır. Belə ki, qeyd edilən amillər mübahisə edən tərəflər arasında barışıq sazişi əldə etmək üçün əsas sayılmır, yəni burada mühakimə vəziyyəti yaranmır. Sözügedən konsepsiyanın düzgün dərk edilməsi, təbii ki, vəkil/təmsilçi şəxslərin mediasiya prosesində konstruktiv iştirakı və mübahisə edən tərəflərə proses ərzində effektiv dəstək verilməsi üçün olduqca aktualdır. Mediasiya prosesində əsas diqqət mübahisə edən tərəflərin gələcəkdə yarana biləcək ehtiyac, mənafe və maraqlarına fokuslanır. Eyni zamanda, tərəflər üçün onların bir-birini qarşılıqlı başa düşmək və mübahisəni təfəssilatı ilə dərk etmək məqsədilə interaktiv format və əməkdaşlıq şəraiti yaradılır; belə şəraitdə tərəflər mübahisə üzrə müvafiq həll yolu imkanı əldə edirlər. Belə hal mediator tərəfindən idarə edilən və asanlaşdırılan, xüsusi struktura malik olan, qeyri-rəsmi və könüllü xarakter daşıyan müəyyən bir prosədə təzahür edir.

Mübahisə işi üzrə mediasiya prosesində aktiv əməkdaşlıq və konstruktiv yanaşma təqdim edən təmsilçi-vəkil şəxslər mediasiyayı idarə edən mediatorlara araşdırılan problem üzrə razılışma variantlarına fokuslanmaqda səmərəli köməklik göstərməklə, tərəflərin real maraq, tələb və ehtiyaclarını daha əhatəli şəkildə ehtiva edən barışıq əldə olunmasına dəstək verə bilirlər.

Mediasiya prosesinə fokuslanmağın, eləcə də onu aydın dərk etməyin bir neçə üsulu mövcuddur ki, həmin üsullardan biri “mediasiya hərəkətlərini” mübahisə edən tərəflərin tələb və maraqlarını daha aydın müəyyənləşdirməyə, eləcə də situasiyanı ətraflı şərh etməyə müvafiq imkan yaradan effektiv proses kimi nəzərdən keçirməkdən ibarətdir. Təmsilçi-vəkil şəxslərin mübahisənin həlli üzrə fəal yanaşmasına müvafiq olaraq, mediasiya prosesi bu halda çox faydalı üsul kimi çıxış edir. Bu zaman vəkil/təmsilçi (müvəkkil) şəxslər etik davranış və peşəkarlıq nümayiş etdirərək, mübahisə edən tərəflərin ən vacib tələb və maraqlarının təmin olunmasına səy göstərirlər. Bu, onu ifadə edir ki, effektiv mediasiya, bir qayda olaraq, mübahisə edən tərəflərin ən vacib maraqlarının müəyyən olunması və şərh edilməsi prosesində əmələ gələn müxtəlif xarakterli kommunikativ, metodoloji və konseptual problemlərin həlli yolu ilə baş tuta bilər. Çünki effektiv mediasiya prosesində tərəflərin maraqları bütün iştirakçılar üçün daha aydın və anlaşılın olur, eləcə də tərəflər öz maraqlarını daha məqsədəuyğun variantda və real formada müəyyən edə bilirlər.

Başqa sözlə ifadə etsək, effektiv mediasiya, adətən, mübahisə işi üzrə tərəflər arasında qarşılıqlı razılıq əsasında, könüllü olaraq, müvafiq barışıq sazişinin bağlanması yolu ilə yekunlaşır. Deməli, mübahisə edən tərəflər arasında belə bir yazılı barışıq sazişinin imzalanmasından sonra mediasiya mübahisəni sona çatdırır. Sözügedən sənəd - barışıq sazişi qanuni hüquqi qüvvəyə malik olan və məcburi icra öhdəliyi yaradan müqavilə sayılır [7, s.52-60].

Xüsusilə vurğulamalıyıq ki, mübahisə üzrə işin mediasiyada təhlilinin tərkib hissəsi kimi, əsasən, mübahisələrin həlli metodunun seçilməsi amili çıxış edir. Belə ki, tərəflər arasındakı müvafiq mübahisə işinə baxarkən, vəkil/təmsilçi şəxslər, adətən, mübahisə probleminin mahiyyətinə əsaslanan yanaşma tətbiq edirlər. Mübahisənin həlli istiqamətində mediasiya proseslərinin seçilməsində isə, vəkil/təmsilçi şəxslərin toxunulmuş məsələyə obyektiv və analitik tərzdə yanaşması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Göstərilən tərzdə peşəkar münasibət istənilən mediasiya işinin təhlilində başlanğıc nöqtə ola bilər. Bu zaman, təbii ki, mübahisə edən tərəflərin şəxsi keyfiyyətləri, xüsusi ehtiyacları və seçimləri, eləcə də qarşı tərəflə davranış və münasibətləri nəzərə alınmalıdır.

Mediasiya prosesində iştirak edən təmsilçi/vəkil şəxslər tərəflərin düzgün seçim etməsini təmin etmək üçün onları mediasiyada baxılan mübahisələrin həlli prosesləri, habelə problemin xüsusiyyətləri və tövsiyə olunan tədbirlər haqqında ətraflı məlumatlandırmalıdır. Təmsilçi/vəkil şəxslər bu cür metodları tərəflərə rəasional təklif kimi təqdim etməklə, seçilmiş mediasiya prosesi vasitəsi ilə mübahisə edən tərəflərə peşəkar dəstək göstərə bilirlər.

Eyni zamanda, qeyd etməliyik ki, mübahisələrin həlli üçün mediasiya həyata keçirilərkən göstərilən metodologiya əsasında müvafiq adekvat prosesin seçilməsi vacib məsələdir. Belə ki, bu seçim tərəflərin mövqeyinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərərək, potensial nəticələrin əldə edilməsi istiqamətində mümkün seçim dairəsini konkretləşdirə bilər. Ona görə də, təmsilçi/vəkil şəxslər

mübahisələrin həlli zamanı müxtəlif mediasiya proseslərindən istifadə edilməsinin müsbət və mənfi aspektlərini tərəflərlə fəal şəkildə müzakirə etməlidirlər. Göstərilən amil təmsilçi/vəkil şəxslərin peşə davranışının qiymətləndirilməsində metodoloji əsas kimi sayılır. Bu baxımdan, hüquqi təhlil apararı təmsilçi şəxslər əvvəlcədən mübahisənin həlli üzrə bütün rəsonal variantları nəzərdən keçirərək, situasiyanı obyektiv şəkildə dəyərləndirməlidirlər.

Belə bir aspekti də, xüsusilə, qeyd etməliyik ki, mübahisələrin həlli üçün əlverişli metodların seçilməsi mübahisənin yarandığı vaxt, yaxud ondan daha əvvəl, yəni mediasiyada iştirak barədə müqavilə mərhələsində baş tuta bilər. Ona görə də, təmsilçi/vəkil müqavilə hazırlayarkən, mediasiya prosedurunun müqavilə bağlayan tərəflərə faydalı ola biləcəyi, eləcə də müqavilə münasibətlərinin spəsifik xarakterinə görə xüsusi əhəmiyyət kəsb edəcəyi barədə mülahizələri diqqətdə saxlamalıdır; həm də mediasiya barədə müvafiq qeyd-şərtin müqaviləyə daxil edilə bilməsinin mümkünlüyü nəzərdən keçirilməlidir [4, 5, 8].

Mediasiya işi üzrə mübahisənin həllinin düzgün metodu barədə tərəflərə məsləhət verilməsi, eləcə də mediasiya prosesinə dair hərtərəfli xərc-mənfəət təhlilinin aparılması vəkil/təmsilçi şəxslərin vəzifə borcudur. Bu kontekstdə vəkil/təmsilçi şəxslər mübahisə tərəflərinə, daha doğrusu, öz müştərilərinə bu peşəkar vəzifə borcunun lazımi şəkildə yerinə yetirildiyini açıqcasına nümayiş etdirməlidirlər. Belə ki, mediasiya prosesinin hansı müddətə davam edə biləcəyini, prosesin nə qədər xərc tələb edəcəyini, risklərin nədən ibarət ola biləcəyini, gözlənilən nəticəyə nailolma ehtimalının nə qədər olduğunu, eləcə də barışıq sazişinin icrası ilə bağlı riskləri mübahisə edən tərəflərin anlaması mühüm məsələdir. Bu kontekstdə vəkil/təmsilçi mübahisə edən tərəflərin mediasiya prosesi ilə bağlı seçimlərinə dair ən yaxşı, yaxud ən pis variantları, eləcə də faktiki rəal hədəf səviyyəsini müəyyən edərək, mediasiya işinin risk səviyyəsini dəyərləndirilməsini aparmalıdır. Sözügedən risk ehtimalının müəyyən edilməsi seçilmiş mediasiya işinin rəalizasiya prosesində yenidən nəzərdən keçirilməli və zərurət yarandığı halda yenilənməlidir. Belə ki, mediasiya işi ilə bağlı əvvəlcədən həyata keçirilən hər hansı bir araşdırma, habelə mediasiya işi üzrə dəyərləndirmə mübahisə edən tərəflərə mövcud seçim imkanlarını daha düzgün qiymətləndirməyə və rəal gözləntilər proqnozlaşdırmağa dəstək ola bilər.

Qeyd etməliyik ki, vəkil/təmsilçi şəxsin mübahisə edən tərəflərin işi üzrə mediasiya prosesinə cəlb edilməsinin cürbəcür metod və üsulları mövcuddur. Bu kontekstdə, praktiki olaraq, aşağıda göstərilən metod və üsulları fərqləndirə bilərik:

- vəkil/təmsilçi şəxs mübahisə edən tərəfi onun müştəri-sifariş əsasında mediasiya prosesinə hazırlayır və sonra həmin tərəfi mediasiya prosesində tək buraxır;
- vəkil/təmsilçi şəxs mübahisə işi üzrə tərəfi ilə mediasiya prosesi ərzində onunla birlikdə tamamilə iştirak edir (bu metod daha optimal vəziyyət sayılır);
- mübahisə işi üzrə tərəf mediasiya prosesinin əvvəlində tək olur və onun vəkili mediasiya prosesinə son fazada daxil olur (bu zaman rəal variantlardan nəticə çıxarmaq prosesində vəkil həmin tərəfə-şəxsə istiqamət verir, son barışıq və ya digər razılaşmanın hazırlanmasında ona dəstək göstərir);
- mübahisə işi üzrə tərəf mediasiya prosesində şəxsən iştirak etmədiyi halda və ya müddətdə vəkil həmin şəxsi hüquqi cəhətdən təmsil edir və s.

Ümumiyyətlə, mübahisə edən şəxslərin mediasiya prosesində iştirakı, bir qayda olaraq, tələb edilir; belə hal həm də mediasiya prosesini apararı mediatorlar tərəfindən tövsiyə edilir. Lakin, praktiki cəhətdən, mediasiya prosesində iştirak edən hər bir tərəfin mübahisə işi üzrə problemi həll etmək və mübahisə tərəfləri üçün məcburi hüquqi qüvvəsi olan barışıq sazişini imzalamaq səlahiyyətlərinə malik olan nümayəndə tərəfindən təmsil edilməsi mümkün sayılır. Eyni zamanda, nümayəndənin təmsil etdiyi tərəf üçün müvafiq barışıq sazişini imzalamaq haqqında səlahiyyətində müəyyən məhdudiyət halları mövcud olduqda, mediasiya prosesini apararı mediator belə halların mövcudluğunu aşkarlamalı və bu barədə mediasiya prosesində iştirak edən hər bir tərəfə aidyyəti üzrə məlumat verməlidir.

Göstərilənlərlə yanaşı, qeyd etməliyik ki, mübahisə edən tərəflərin, yəni həm fiziki, həm də hüquqi şəxslərin (hüquqi şəxslərə münasibətdə - səlahiyyətli rəhbər nümayəndənin) mediasiya prosesində şəxsən iştirak etməsi, mahiyyət etibarilə, mediasiya işi üzrə problemin yeni həll variantlarının daha asan araşdırılmasına münbit şərait yaradır. Bu zaman mübahisə işi üzrə barışıq sazişinin əldə edilməsi, eləcə də bununla bağlı müvafiq qərarların qəbul olunması üçün mediasiya

prosesində tam səlahiyyətlə iştirak etmək, zənnimizcə, uğurlu mediasiyanın baş tutması istiqamətində vacib faktordur.

Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, mediasiya hüquq institutu müəyyən struktur tərkib hissələrəndən ibarətdir. Mediasiya prosesində təmsilçilik subinstitutu onlardan biri sayılır. Göstərilənləri nəzərə alaraq, mediasiya prosesində təmsilçilik subinstitutuna aşağıdakı məzmununda elmi (doktrinal) definisiya formulə etmək mümkündür:

- mediasiya prosesində təmsilçilik subinstitutu dedikdə mülki işlər və kommertiya münasibətləri (xarici elementli mübahisələr də daxil olmaqla), eləcə də ailə, əmək və inzibati hüquq münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə tərəflərin mediasiya prosesində nümayəndələr vasitəsilə təmsil edilməsi ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətləri tənzimləyən kompleks hüquq normalarının məcmusu başa düşülür.

İstinadlar:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası – www.e-qanun.az
2. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xəttələr Məcəlləsi - www.e-qanun.az
3. Azərbaycan Respublikasının İnzibati-Prosessual Məcəlləsi - www.e-qanun.az
4. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi - www.e-qanun.az
5. Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual Məcəlləsi - www.e-qanun.az
6. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. Bakı, 2019, № 9, maddə 1539.
7. Leonardo D'Urso, Konstantin-Adi Qavrila. Mediasiyanın əsas iştirakçılarının təlimi üçün tədris vəsaiti. Bakı, ADR Center, 2020, s. 10-60, 112 s.
8. "Mediasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2019, 36 s.
9. Ruslan Mirzəyev. Mediasiya. Nəzəriyyə və Azərbaycan təcrübəsi. Bakı, ADR Center, 2020, s. 16-30, 163 s.
10. "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu / Buraxılışa məsul: B.C.Kərimli. Bakı, "Hüquq Yayın Evi", 2020, 20 s.
11. "Vətəndaşların müraciətləri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Normativ hüquqi aktlar toplusu / Buraxılışa məsul: Kərimli B.C. Bakı: "Hüquq Yayın Evi", 2017, 136 s.
12. <https://www.e-qanun.az/framework/46946>
13. <https://constcourt.gov.az/az/decisions>
14. <https://barassociation.az>

Etibar Aliyev

**Member of the Azerbaijan Bar Association,
Professor of the UNESCO Chair on "Human rights
and information law" of the Faculty of Law of Baku State University,
Doctor of Laws (a-etibar@rambler.ru).**

Fatima Huseynova

**Associate Professor of the Department on "Private International Law and European Law"
of the Faculty of Law of Baku State University,
member of the World Association of Medical Law, Doctor of
Philosophy in Law (lawyer.fatima85@gmail.com).**

REPRESENTATION IN THE MEDIATION PROCESS

In the article, the issue of representation relations in the mediation process is investigated at the scientific level. It is noted that representation in the mediation process plays an important role in the objective and fair resolution of the dispute problem. Forms and rules of representation in the mediation process are regulated by certain legal bases. In this context, the names of relevant normative legal acts are mentioned. Mediation legal institution consists of certain structural components. The sub-institution of representation in the mediation process is considered one of them. In the mediation process, a scientific (doctrinal) understanding is given to the sub-institution of

representation. Sub-institution of representation in the mediation process means a set of complex legal norms regulating civil affairs and commercial relations (including disputes with foreign elements), as well as social relations arising from the representation of the parties through representatives in the mediation process for disputes arising from family, labor and administrative law relations.

Keywords: *civil society, public relations, civil and commercial disputes, family disputes, labor disputes, administrative disputes, alternative solution, appeal to mediation, mediation process, legal bases, mediation legislation, representation in the mediation process.*

Этибар Алиев

Член Коллегии адвокатов Азербайджана,

Профессор кафедры ЮНЕСКО Права человека и информационное право

Юридического факультета Бакинского государственного университета,

доктор юридических наук (a-etibar@rambler.ru).

Фатима Гусейнова

Доцент кафедры Международного частного права и европейского права

юридического факультета Бакинского государственного университета, член Всемирной

ассоциации медицинского права, доктор философии по праву

(lawyer.fatima85@gmail.com).

ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО В ПРОЦЕССЕ МЕДИАЦИИ

В статье на научном уровне исследуется вопрос представительских отношений в процессе медиации. Отмечается, что представительство в процессе медиации играет важную роль в объективном и справедливом разрешении спорной проблемы. Формы и правила представительства в процессе медиации регулируются определенными правовыми базами. В этом контексте упоминаются названия соответствующих нормативных правовых актов. Правовой институт медиации состоит из определенных структурных компонентов. Одним из них считается субинститут представительства в процессе медиации. Субинституту представительства в процессе медиации дается научное (доктринальное) понятие. Субинститут представительства в процессе медиации означает совокупность комплексных правовых норм, регулирующих гражданские дела и коммерческие отношения (в том числе споры с иностранным элементом), а также общественные отношения, возникающие при представительстве сторон через представителей в процессе медиации по спорам. Возникающие из семейных, трудовых и административно-правовых отношений.

Ключевые слова: *гражданское общество, связи с общественные отношения, гражданские и коммерческие споры, семейные споры, трудовые споры, административные споры, альтернативное решение, обращение к медиации, процесс медиации, правовые основы, законодательство о медиации, представительство в процессе медиации.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 22.05.2023